

Didaktički izazovi i pitanja o židovskoj prošlosti – pogled iz Njemačke

dr. sc. Martin Liepach

Fritz Bauer Institut (Goethe-Universität
Frankfurt am Main)

Ne postoji *didaktika židovske povijesti*, kao što ne postoji ni didaktika određenih povijesnih razdoblja poput srednjeg vijeka. Didaktika povijesti uvijek je usmjerena na opća pitanja. Ipak, postoje neke specifičnosti koje proizlaze iz njegovih posebnosti, posebice u pogledu nastave židovske povijesti. Ovaj kratki pregled bavi se pitanjima bavljenja židovskom poviješću i didaktičkim izazovima povezanim s njom, posebno u vezi s njemačkim školskim udžbenicima Povijesti.

Multiperspektivnost

Multiperspektivnost se smatra pedagoškim odgovorom na monoperspektivno sužavanje percepcije i reprezentacije multikulturalnog, multietničkog i multinacionalnog svijeta i namijenjena je smanjivanju i sprečavanju stereotipa, predrasuda i slika neprijatelja (Fritzsche, str. 115). Osim toga, multiperspektivnost je *načelo povijesnog učenja u kojem se povijesne činjenice predstavljaju i promatraju iz perspektive različitih ljudi koji su uključeni i pogođeni* (Bergmann, str. 65).

Kad se u školskim udžbenicima Povijesti govori o nacističkom dobu, dominiraju izvori s nacionalsocijalističkom perspektivom, uz nekoliko iznimaka. Prema ispitivanju 18 njemačkih srednjoškolskih udžbenika iz Povijesti, 55 % izvornog materijala potječe iz nacističke provenijencije. Perspektiva Židova i drugih pogođenih ljudi (Sinti i Romi, homoseksualci, žrtve *eutanzije*), međutim, pojavila se samo u jednom od četiriju izvora (Liepach/Geiger, str. 106). Klasični izvori teksta nacističke provenijencije službeni su dokumenti koji odražavaju perspektivu počinitelja, posebice Nürnberški zakoni i Wannsee protokol. Postoje školske knjige koje se bave pogromom iz studenog 1938. godine bez židovskog glasa. Kao rezultat toga u školskim udžbenicima imamo narativ kojim dominiraju počinitelji.

Nadalje, školski udžbenici rijetko uspijevaju diferencirati sliku Židova – uglavnom se predstavljaju kao zatvorena, homogena skupina. Međutim, politički, sociološki pa čak i, barem od 19. stoljeća, religiozno, Židovi u Njemačkoj nipošto nisu bili homogena zajednica u kakvu bi nas antižidovska propaganda htjela uvjeriti. Najkasnije od Carstva

identificirane su dvije glavne struje židovskog identiteta predstavljene s jedne strane brojčano dominantnom Središnjom savezom njemačkih građana židovske vjere (Centralverein deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens), a s druge strane cionističkim pokretom. Kontroverzne rasprave između ovih skupina, od kojih je jedna svoj dom vidjela u Njemačkoj, a druga težila domu u Palestini, otkrivaju vrlo različite društvene pozicije i pokazuju koliko su ideološke struje unutar židovskog društva bile heterogene. Osim toga, nisu svi Židovi živjeli u gradovima i nisu svi bili trgovci. Postojao je, primjerice, židovski proletarijat koji se pretežno sastojao od Židova iz istočne Europe koji su pobjegli od pogroma i ekonomskih poteškoća u Ruskome Carstvu. Od dva milijuna siromašnih Židova iz istočne Europe, koji su emigrirali u SAD preko Njemačke od 1880. godine nadalje, oko 80 000 ostalo ih je u Njemačkoj do 1910. godine. Stoga je važno suprotstaviti sliku bogatog i uspješnog Židova, koja je eksplicitno povezana s klišejem o novcu, s izvorima židovskog života koji pokazuju različite perspektive.

Religijska diferencijacija u 19. stoljeću jedva da je opisana ili čak natuknuta u školskom udžbeniku. Liberalni judaizam, kojem je pripadala većina njemačkih Židova, pojavio se kao novi vjerski pravac u obračunu s ortodoksnim naukom. Potkraj 19. stoljeća, prema Lowensteinovim procjenama, još je manje od četvrtine Židova u velikim gradovima bilo ortodokсно. Raznolikost se također pojavila unutar ortodoksnih Židova (Lowenstein, str. 46). I konačno, mnogi Židovi više nisu definirali svoj judaizam u vjerskim terminima. Takve različite perspektive treba više uzeti u obzir u budućnosti.

Treći aspekt s obzirom na multiperspektivnost tiče se pitanja portretiranja žrtava, posebice za doba nacionalsocijalizma. Razlikuje se hoće li se koristiti samo izvori koji pokazuju pasivno ponašanje ili će se prikazati i aktivno, otporno ponašanje, uključujući židovski otpor. Rijetko se postavlja očito pitanje kako su Židovi reagirali na nacionalsocijalističku politiku od 1933. nadalje i jesu li joj se opirali. U većini slučajeva prevladava klasično prikazivanje žrtava, u smislu pasivnog ponašanja ponekad je pojačano naslovima poput *Čeka se deportacija* (Liepach/Geiger, str. 100). Pitanje židovskog otpora uglavnom je premješteno u poglavlje o holokaustu i ondje se odnosi na reakcije u getima i logorima za istrebljenje. Ustanak u Varšavskom getu tema je o kojoj se najčešće govori u knjigama. Opseg se kreće od jedne rečenice (npr. *U travnju 1943. njemačke su trupe ugušile židovski ustanak u Varšavskom getu, uništile židovsku stambenu četvrt i ubile preko 56 000 Židova*), preko *knjige znanja* i informacija, do kompilacija od jedne i dvije stranice materijala. Tekstovi autora sadrže različite narative o ustanku, od *vrhunac je bio smrtonosni ustanak varšavskih Židova* do tvrdnje da je otpor bio *gotovo nemoguć* i u getu i u koncentracijskom logoru. (Liepach/Geiger, str. 101).

Kontroverza

Kontroverza se promatra kao element multiperspektivnosti, ali ne nužno na razini izvora, već općenito kao perspektiva na razini promatrača, što znači kasnijih generacija, u užem smislu, znanstvenih rasprava. O kontroverzi se može govoriti kad se na raspravu

iznose različita mišljenja povjesničara o nekoj suštinskoj temi. Znanstvenici na različite načine procjenjuju značaj Carstva za njemačko židovstvo. Je li to bilo doba ekonomskog uspjeha, napretka, integracije – jednostavno priča o uspjehu? Ili je rasni antisemitizam imao svoje polazište ovdje, na temelju popularizacije pojma od strane novinara Wilhelma Marra, a odavde linija vodi do ubilačke politike istrebljenja nacionalsocijalista? Godine 2010. povjesničar Reinhard Rürup još je jednom istaknuo svoju ocjenu koju je već nekoliko puta formulirao: *Ovdje spomenutom "samoemancipacijom" u Njemačkoj je započela posve neobična društvena priča o uspjehu Židova kao manjine, koja se temelji na naglašenoj radnoj i izvedbenoj etici te razvoju značajnih gospodarskih mogućnosti, znanstvenog i umjetničkog talenta. Za mnoge židovske obitelji, Carstvo i Weimarska republika bili su vrijeme velikog ekonomskog uspjeha i značajnog društvenog napretka.*" (Rürup, str. 35).

O procjeni židovske povijesti u Carstvu može se izvrsno raspravljati. Perspektive su vrlo različite: s jedne strane, pogled na povijest, posebno društvenu povijest njemačkih Židova, koja govori priču o napretku, s druge strane, pogled na povijest antisemitizma, koji je poprimio novu dimenziju u drugoj polovici 19. stoljeća, ne samo u Njemačkoj, dobiva ono što ga razlikuje od ranijeg antijudaizma (Longerich, str. 87). Zasiurno se ne može ispričati povijest Židova u Carstvu bez upućivanja na antisemitizam, ali nadmetanje antisemitizma sa židovskom poviješću ne opravdava važnost neovisne židovske povijesti jer je ona tako iskrivljena u kontinuiranu povijest progona.

Tekst i kontekst

Tekst i kontekst povezani su na nekoliko razina: na povijesnoj razini predmeta kao i na aktualnoj razini recepcije prenesene ustaljenim kontekstom tradicije. Na mnogim se mjestima povijesni kontekst u udžbenicima ne koristi dovoljno za razumijevanje teksto-va. Ili u potpunosti nedostaje ili je odnos između teksta i konteksta obrnut. Često postoji nedostatak smislenog ugrađivanja i kontekstualiziranja izvora. Osim toga, u autorskim tekstovima postoje kratice. Nedostatak kontekstualizacije također se često može uočiti kod izvora slika ako se koriste samo u ilustrativne svrhe. Reprodukcijska slika u školskim udžbenicima nije sama po sebi antisemitska. Međutim, snažan vizualni dojam antisemitskih karikatura može potvrditi antisemitske klišeje kod gledatelja ako se ne provede analiza slike.

Empatija, shvaćanje i razumijevanje

Temeljni problem javlja se u višeznačnosti pojma *shvaćanje* za razliku od etičkog *razumijevanja*. Shvaćanje zašto se nešto dogodilo ovako, a ne drugačije ili zašto je netko imao određene stavove nije isto što i razumijevanje da se nešto dogodilo ovako, a ne drugačije, da je netko imao te stavove, odnosno osjećati razumijevanje za to. U slučaju antisemitizma i nacionalsocijalizma, jedno je zapravo sušta suprotnost drugome, jer takve ideologije ne tretiramo neutralno u razredu, već s pedagoškim mandatom koji se temelji na moralnom i političkom pozicioniranju. Opisani problemi proizlaze iz gotovo stalne promjene između dvaju značenja shvaćanja: shvaćanje se pretvara u razumijevanje. Na razini interpretacije izvora to proizlazi iz nekritičkog suosjećanja s perspektivom počinitelja u gore navedenom smislu. Semantička ambivalentnost shvaćanja i razumijevanja navodi na suosjećanje s motivima mržnje prema Židovima – a time i s logikom zločinačkih dijelova populacije.

Čineći njihove navodne motive jednostrano razumljivima, iz njihove perspektive odgovara se na pitanje zašto. Iz Strasbourga dolazi izvadak iz izvora o srednjovjekovnim pogromima 1348./49. godine koji se često tiska u školskim udžbenicima. U vezi s ubojstvom Židova u Strasbourgu suvremeni izvor kaže: *Novac je bio otrov koji je ubio Židove.* Kontekst je izveden iz ovoga, koji zauzvrat ima za cilj objasniti tekstove i radnje opravdane u njima, ili logika opravdanja postaje smisljena i sugestivna. Tekst prezentacije je uključen: *Poslovni ljudi su uspjeli eliminirati svoje židovske konkurente, a dužnici su uspjeli izbjeći vraćanje svojih dugova.* (Geiger, str. 21).

Referenca na sadašnjost

Povezanost sa sadašnjošću ne odnosi se na izravnu referencu na sadašnjost, već na prijenos iskustava i uvida stečenih bavljenjem srodnim povijesnim situacijama na trenutne situacije. U udžbenicima most do sadašnjosti obično se stvara kroz radne zadatke jer su izvori usidreni u vlastitoj povijesnosti. U tom pogledu pozivanje na sadašnjost podliježe mentalnoj konstrukciji. Sljedeći primjer zadatka koji je potpuno odvojen od

povijesnog konteksta u poglavlju Akti nasilja nad židovskim sugrađanima pokazuje da može potpuno promašiti ako se zanemari povijesnost teme: *Zamislite, slučajno čujete za planirani desničarski ekstremistički napad na kinesku trgovinu u vašem susjedstvu. Ako obavijestite policiju, možete očekivati odmazdu. Što biste učinili?* (Liepach/Geiger, str. 131). Radni zadatak teško može biti nerealniji, pa tako i po svojoj akcijskoj prirodi.

Nije iznenađujuće da se suvremena veza sa židovskom poviješću gotovo uvijek ostvaruje kroz povijest isključivanja i progona. Rijetko se spominje povijest židovske migracije. Međutim, čini se da je ovaj pristup također vrijedan jer stavlja u obzir transnacionalne dimenzije koje se obično jedva uzimaju u obzir u nastavi povijesti zbog snažnog fokusa na nacionalnu državu. Židovska se povijest, poput povijesti antisemitizma, u školskim udžbenicima gotovo uvijek prikazuje iz nacionalne, a ne iz europske perspektive. Međutim, kako je rekao Dan Diner, židovska povijest ima *transteritorijalni karakter* (Diner, str. 31).

Multidimenzionalnost

Osim dominantne političko-povijesne perspektive, multidimenzionalnost uključuje pristupe iz područja svakodnevnice povijesti, povijesti roda, povijesti obrazovanja, povijesti kulture, povijesti religije ili povijesti migracija. Multidimenzionalnost se također može stvoriti kroz smislenu vezu sa sadašnjošću koja više uzima u obzir brigu o temeljnim pitanjima ljudskog postojanja, njihova razvoja i njihove promjene. Michael Sauer predlaže, među ostalim, teme vjere i religije, ljudskih prava, rada, siromaštva, migracija (Sauer, str. 93). Židovska povijest ovdje bi se mogla koristiti kao prizma koja okuplja mnoga povijesna i društvena pitanja.

Literatura

- Bergmann, Klaus (2008): Multiperspektivität. Geschichte selber denken, 2. Auflage, Schwalbach/Ts.: Wochenschau-Verlag.
- Diner, Dan (2005): Synchroner Welten. Zeitenräume jüdischer Geschichte. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Fritzsche, Peter K. (1992): Vorurteile und verborgene Vorannahmen. In: Ders. (Hrsg.) Schulbücher auf dem Prüfstand. Perspektiven der Schulbuchforschung und Schulbuchbeurteilung in Europa. Frankfurt am Main: Diesterweg.
- Geiger, Wolfgang (2019): „Geldjuden“ – Die Grundlagen eines universellen Vorurteils vom Mittelalter bis heute. In: Widerspruchstoleranz. Ein Methodenhandbuch zu antisemitischer Bildungsarbeit. Kreuzberger Initiative gegen Antisemitismus (KIgA e. V.), S. 16-23. Eingesehen auf https://www.vielfalt-mediathek.de/wp-content/uploads/2020/12/kiga_widerspruchstoleranz3_vielfalt_mediathek.pdf
- Liepach, Martin / Geiger, Wolfgang (2014): Fragen an die jüdische Geschichte. Darstellungen und didaktische Herausforderungen. Schwalbach/Ts.: Wochenschau-Verlag, S. 543-553.
- Liepach, Martin (2019): Zur Darstellung des Holocaust in aktuellen Schulgeschichtsbüchern. In: Geschichte in Wissenschaft und Unterricht. Heft 9/10. Hannover: Friedrich-Verlag.
- Longerich, Peter (2021): Antisemitismus. Eine deutsche Geschichte. München: Siedler-Verlag.
- Lowenstein, Steven (2012): Religion und Identität, Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh.
- Rürup, Reinhard (2010): Der Liberalismus und die Emanzipation der Juden. In: Angelika Schaser / Stefanie Schüler-Springorum (Hrsg.) Liberalismus und Emanzipation. In- und Exklusionsprozesse im Kaiserreich und in der Weimarer Republik. Stuttgart: Steiner, S. 25-38,
- Sauer, Michael (2006): Geschichte unterrichten. Eine Einführung in die Didaktik und Methodik. 5. aktualisierte Auflage, Seelze: Klett/Kallmeyer.

Prijedlog za citiranje (APA stil):

Liepach, M. (2023). Didaktički izazovi i pitanja o židovskoj prošlosti – pogled iz Njemačke. *Poučavanje povijesti*, II(2), 34–37.